

НОВА МИСАО – часопис за савремену културу Војводине

55 / март–април / 2023.

**ЕЛИЗЕР ПАПО
ХИНКО ГОТЛИБ
ГОРДАНА ТОДОРИЋ
КАТАЛИН ЛАДИК
ЕНЕС ХАЛИЛОВИЋ
ЂЕЗЕ БОРДАШ
ВЛАДИСЛАВА ГОРДИЋ ПЕТКОВИЋ
ВЛАДИМИР ГВОЗДЕН
ЈАСНА КУЈУНЦИЋ ЈОВАНОВ
АНЂЕЛКА ЦВИЈИЋ
ДЕЈАН ПЕТРОВИЋ
ДАРКО ВЕСЕЛИНОВИЋ**

55 садржај

- 03 Уводник | Жаклина Дувњак Радић
- 04 Хронотопије
- 10 Вишемедијски уметник Владан Радовановић | Гордана Нонин
- 15 Разговор угодни са Елиезером Папом | Жаклина Дувњак Радић
- 25 *Не заборави или Зајамџи* | Хинко Готлиб
- 34 Не заборави – после осамдесет година | Гордана Тодорић
- 36 Партизанска агада | Шани Алтарац
- 40 Претраге по прошлости | Енес Халиловић
- 46 Прашина наша насушна | Ћезе Бордаш
- 49 Песме | Каталин Ладик
- 51 Од радионице читања до курса креативног писања (5) | Ђорђе Писарев
- 58 Уметност превођења | Анђелка Цвијић
- 67 Глас, звук, бука | Франко Берарди Бифо
- 73 Бијенале у Венецији: Пут до југословенског павиљона | Јасна Кујунџић Јованов
- 80 Смирај сремских пејзажа – Феђа Соретић | Сениша И. Ковачевић
- 84 Интервју: Имре Сабо | Дејан Петровић
- 94 Насиље и тишина: Владимир Кеџмановић,
Каг ђаволи љолеџе | Владимир Гвозден
- 97 Хосе Овехеро, *Еџика суровосџи* | Владислава Гордић Петковић
- 100 Развој исламско-западних односа: Ибрахим Калин,
Ја, онај друџи и друкчиџи свеш | Валентина Чизмар
- 106 Две песме – једна поента | Јелена Загорац
- 110 Ђорђе Писарев, Фрања Петриновић
и Сава Дамјанов на енглеском | Жаклина Дувњак Радић
- 112 Прави мушкарци на планини | Дејан Петровић
- 115 Од Смирне до Измира | Дарко Веселиновић

Слика на предњој корици: Елиезер Папо. Фото: приватна архива
Слика на задњој корици: „Ооооооооо-пус“, инсталација Каталин Ладик,
Haus der Kunst, 2023. Фото: Julian Baumann.

Хинко Готлиб

Не заборави или Зайамџи

Једночинка најисана и изведена у лоџору у Краљевици, за Пурим 1943. године. Рукопис је сачувала Елза Капилоф (Elza Kapiloff) која је учествовала у извођењу једночинке у лоџору. Од маја 1970. рукопис се чува у Архиву Јеврејској историјској музеја, у Београду.

ПРОЛОГ

(Говори га аутор пред спуштеним заслоном.)

Вечерас ми овдје, опћинство славно
По први пут пред вас ступамо јавно
И – зашто да кријемо? – трема нас мала
Од раног јутра трести већ стала,
Јер знамо да у вас истанчан је слух
И добро развијен критичан дух
И да су за бољих некад времена
Далеко боља од наших имена
Размазила добар укусу вас...

Међутим – није сад прави баш час
Да дуљимо о том. Било што било,
Кад све ћете наслушат, биће вам мило,
Јер нема театра, то ваља вам знати,
Кој' нешто би могао слично вам дати.
И нема те трупе, што би данаске
Ту могле сад стати на ове даске
И овдје изтинскије од нас да глуми
У наше се речи уживјесмо ту ми,
Јер све што се збива – овдје се збива
А наша је игра истина жива.

Ми дружина нисмо ко свака друга,
Јер овдје сад играмо друг за друга,
Јер сцена је логор, а логор је сцена,
А човјек је човјек, а жена је жена.
Ми немамо шминке, ни реквизита,
Ни шупљег пода, ни бинских софита –
Што јесмо, то желимо ту да играмо
И човјека, какав је, да вам сад дамо:
Како се смије, пјева и плаче,
Како се грчи и како скаче,
Како се радује због мало крумпире,
Због тврде пањоке и корице сира,
Како сад зебе и како се гребе –
Укратко – ми ћемо играт ту себе!

(Иза мале сцанке.)

Још мало, и наша ће игра почети...

(Кроз заслоном првици једна глумица.)

ГЛУМИЦА

Пардон! Је л' решто још рећи је смјети?
Ми нисмо још спремни! Ни у ком погледу!

На бини још ништа није у реду,
Стог, докторе, дробите још мало шмуза
И, треба ли, ганите људе до суза
Ил' реците штогод, што ће им пријат,
Свеједно, да л' плакат, ил' ће се смијат,
Јер главно је, да се било што рече
И времена мало да тако протече.

АУТОР

(Наставља њоворијни њролој.)

Разумијем! Дакле почујте људи,
Допуштена ријеч још једна ми буди.
Ја нећу да много вас овдје још гњавим
И само бих хтио да вам се представим
Ко аутор данашњег нашег комада...

Да ли ће успјет, ил' ће да страда,
То не знам вам рећи, та ви сте сад суци,
А успјех ил' пропаст у вашој је руци!

Написао сам га ту међу вама
Сред логорских рупа и блата и јама
Да пребродим сате и дуге и штуре,
По гдјекад без свијетла, а гдјекад за буре,
На измаку гдјекад и последњих сила,
Кад сва ми садашњост дојадила била...

За таквих тешких и чемерних сати
Вјеровању хтио сам израза дати,
Да нисмо још мртви, да још смо у строју
И јоште марширамо и још смо у боју
И да нас још није прогутало вријеме
И наше се није затрло сјеме –
Из тисућу макар крварили рана,
Ми ћемо ипак се дочекат дана,
Кад све ће коначно мјере бит пуне
И кад ћемо и ми тражит рачуне...

На вама је, да ли сам успио, рећи,
А сада на игру ваља пријећи,
Дижите застор, прологу је крај!

ИГРА

*(Једна мушка барака у краљевичком лотору. У њо-
заднини гуљачак стојол и двије клује. Нешто сјрије-
да један мањи стојол и неколико стојлица. Око сто-
ла трује штрача шаха и карџаша. И један је хармо-
никаш међу њима, који исјиха вјежда или њрелу-
дира. Вријеме: њослије вечере.)*

ПРВИ ЗАТОЧЕНИК

Ех, другови, лоше ли данас сам воље!

ДРУГИ

Да, да, ни ја се не осјећам боље!

ТРЕЋИ

У цријевима ми је празно и пусто!

ЧЕТВРТИ

Кад несит си лего, гладан си усто!

ДРУГИ

А ја сам од зеља и кеља сав надут!

ПРВИ КАРТАШ

Хеј, тише ви тамо! Пик је адут!

КОРНФЕИН

Сардине, господо, и чоколаде,
И смокава финих и мармеладе!

ПРВИ

О, лако је оном, ком кеса је пуна,
У кога је лира, тај има и куна.

ЈЕДАН ШАХИСТА

У три ћу ти потеза дати сад мат!

ДРУГИ (Виче.)

У нашој бараци нетко је тат!
Час прије сам имао кутију Драва,
А сада их нема! Свињарија права!
Уловим ли тата, ох, тако ми неба,
Ко вола у купусу млатићу њега!

ЧЕТВРТИ

И тако ту губимо сате и дане
И данас ко јучер и љетос ко лане.

ТРЕЋИ

Вјетар ко труло лишће нас мете
Све даље и даље од циља и мете –

ПРВИ

И снага нам гине и уда нам трну,
Ни трачак наде у очају црну –

ДРУГИ

И чини се да нас је жидовски Бог
Посвем с ума сметнуо свог!

ЗБОР

И тако ту губимо сате и дане
И данас ко јучер и љетос ко лане.
Вјетар ко труло лишће нас мете
Све даље и даље од циља и мете,
И снага нам гине и уда нам трну,
Ни трачак наде у очају црну,
И сам нас је, чини се, жидовски Бог,
Посвем с ума сметнуо свог!

ЈЕДНА ДЈЕВОЈКА

Гдје ми је отац и гдје ми је мати?

ЈЕДАН ДЈЕЧАК

Мамице, кад ћемо к нашему тати?

МЛАДА ЖЕНА

А куда ћу млада ја да се дјенем
Што узалуд чезнем и узалуд венем?
Из наручја мужа ми мога отеше
Тек савито гнијездо нам разнијеше
И чему још живим, да ми је знати
Кад нема ко мајком ил' женом ме звати?

ЈЕДАН ОТАЦ

Гдје ми је син, десно ми крило?

ЈЕДАН
(Учећи италијански.)

Еро, ери, ора – био, била, било...

ЗБОР

Ни куће ни дома, ни брата ни друга,
Нас широм је црна похарала куга.
У Африци жаркој нам кости се прже,
У арктичку студен удес нас врже,
У Шангхај, Њузиленд, у Чиле, Момбасу
Наш жидовски удес и опет нас расу,
У фабричко ми смо распродани робље,
Европа је постала жидовско гробље –
Крај свих тих мука и свих тих страхаота
Изгубисмо смисао нашег живота...

ИТАЛИЈАНСКИ ВОЈНИК
(Долази с огромним сандуком на леђима.)

Signori, извините, молим, *scusate*,
Ви јамачно овог господина знате,
За којег тај сандук управо стиже.
Приступите, молим вас, овамо ближе,
Помозите с леђа ми скинут то чудо!
(Двојица му љомажу.)

О, хвала, притиснуло баш ме је худо!
Ту негдје постранце адреса ми пише,
Јер страно ми звучи, не памтим је више.

ЈЕДАН

Допусти! Рећи ћу одмах ти сада,
Коме тај сандук заправо спада!
Ево ту пише:
Dottore Enrico Gottlieb, поета!
А ја се понадах да за ме је... Штета!

АУТОР

Ја не знам тко за ме тај сандук би слао,
Ја никоме нисам налога дао...

ВОЈНИК

Мој *car amico*, узалуд се свијаш
И као бајаги овдје довијаш.
Што правиш се невјешт? Та јасно је брате,
Тај сандук је дошао управо за те.

АУТОР

Ја не знам... Но ипак, без обзира чиј' је
И које ли благо у њем' се крије
И које ли добро тај сандук ми носи,
Још ниси ми рекао, ни тко си ни што си?

ВОЈНИК

О, *povero mio*, мој драги поета,
Педесет већ добрих ја слиједим те љета
И вјечно те тражим и вјечно те ловим
По путима старим, по путима новим
И пртим твој духовни пртљаг за тобом,
И нудим те твојом властитом робом.
А ти ме се клониш и правиш се Тоша
И нећеш да тржиш са мнош ни гроша
И мислиш ми утећ, о друже мој стари,
А не знаш тко за сав живот нас свари...

АУТОР

Прецизнији одговор мораш ми дати:
Тко си и шта си, то желим ја знати!

Φoto: Ed Hinchliffe, Unsplash

ВОЈНИК

Тко сам и што сам... Формално ти ме
Питаш за звање и питаш за име –
А име је фићук... кад псето га чује,
Смјеста се гласи и трчи и ту је...
Име је вјетар и дим и сјена
И утвара маглом обавијена,
Ја данас сам *Pietro*, а сутра сам Томо
И зваћу се затим и Ханс и Шеломо,
А можеш ме назвати и Удесом својим,
Демоном ил' Фатумом... и другим којим
И љепшим још називом можеш ме звати,
А право ми нећеш имена знати.

А звање је моје да будем ти слугом,
И желиш ли, можеш ме назват и другом.
Од порода твога у стопу те пратим,
По сваком се беспућу за тобом клатим
и сакупљам све, што расипљеш путем.
То ми је посао. И видиш, баш у том
Сандуку овдје плод је мог труда...
Ти пролазиш свијетом ко велика луда
И године губиш и дане и сате,
А ја све то чувам и сакупљам за те,
У сандуку овом је све што си писо
и свака тек упола смишљена мисо,
И дјела што требају да се ураде
И све још непокопане наде –
И друго којешта у сандуку што је,
То све сам ја сабрао и све је то твоје...
Addio, мој друже, ја морам сад ићи,
Кад опет ме требаш, ја знаћу те стићи.
(*Oge.*)

ТРОЈИЦА

Сад – ил' смо сред неког зачараног круга,
Ил' нам се овај напросто руга...

ЈЕДАН

Баш мистичним тај се обавио велом,
Ја ништа не схваћам у збивању цијелом.

ДРУГИ

А ја му не вјерујем ама ни слова,
То све је тек нека сљепарија нова.

ТРЕЋИ

Већ доста је било филозофске граје,
Отворите сандук и видите, шта је!

ЗБОР

То најбоље биће рјешење ствари –
Дед отвори сандук, друже наш стари!

АУТОР

Ја немам кључа, ал' ви сте у праву,
Па макар и силом сад разбили браву!
Ја не знам у сандуку је ли све моје,
А хтио бих и сам видјети – што је.
Но било што било – што нађете туде,
Споразуман ја сам – нек ваше сад буде!

ЈЕДАН

(Прилази с дугаком.)

Ја надам се да ће се наћи што за ме,
Ил' шећера мало, ил' комад саламе!

ДРУГИ

(Са сјекиром.)

Ја хтио бих наћи – без бона ил' с боном –
Пар ципела добрих са кожнатим ђоном.

ТРЕЋИ

(С лоцијом.)

Ја бих да нађем сандук пун књига.

ЧЕТВРТИ

Зар збиља немаш других сад брига?

(Сви се окупили око сандука и покушавају да га ошворе помоћу свакојаког оруђа.)

ПРВИ

Уф! Добро је закован, чврст ми изгледа,
Рашкринути баш ми се никако не да.

ДРУГИ

Ха! Нашо сам режак, упри ту јаче,
Још мало и благо све своје даће.

ЗБОР

(Окупио се сав око трупе забављене сандуком.)

И најјачу браву сломиће сила,
Из петних, браћо, упните жила!

(Најзад је сједињеним најорима усјјело развалиши сандук. У том часу сав збор уз пресирашен узвик усјукне и учини широк полукруг око сандучких развалина, сред којих сад постојаје видљив краљевски лик Естере.)

ЗБОР

О, пјесниче драги, реци, говори,
Откуд та приказа оvdје се створи?
Што значи то чудо, и што би та жена,
Је л' живи је створ? Је л' обмана? Сјена?

АУТОР

Затечен сам, браћо, баш као што и ви,
Ја мислим да знам је, ал' не знах да живи!

ЕСТЕРА

(Озбиљна, с изразом туге у лицу. У коси јој једносјаван златни дијадем, иначе без икаквог накитија.)

Сад мир буди с вама! Ја нисам сјена,
Ја жива сам збиља. Ни једнога трена
Не сумњајте у то! Ја живим и дишем,
Од мртвих по позиву устадох вишем
И оvdје сам сада. И тко ме се боји?
Та сви ме ви знате, та сви сте ви моји!
И једне крви сви са мном ви сте
И сви смо дионици судбине исте.

ЗБОР

О, чудо што веће људство не памти,
Где, како јој око краљевски пламти!
Бараком ко свијетла се разлише траци,
Свијетом се чудни предказују знаци...

ЕСТЕРА

Далеки су путе што амо ме воде
И брегове прођох и дубоке воде,
Прелетјет сам морала хиљаде љета
Да бих сред вашег нашла се свијета,
А сада кад дођох, сада сам страна
У туђем свијету, ни знана ни звана.

АУТОР

Што човјек заборави, тешко је ловит:
Помози нам наше познанство обновит!

ЕСТЕРА

Уистину, памћење ваше већ сушта,
Избрисала многа времена га пуста.
У каквом ли овдје нађох се колу!
Ни чашице вина на вашем столу
А Пурим је данас – – –

ЗБОР

– – – А Пурим је данас,
Благдан весеља и радости за нас,
Сретнога дана оног у славу,
Кад Хаман за казан изгуби главу...

ЕСТЕРА

Кад Хаман за казан изгуби главу,
Кад злотвор искуси пресуду праву...
Да, Пурим је данас, благдан ведрине,
Кад жидовска душа из тешке би тмине
Полетјела увис... И питате ли ме
Још увијек за моје незнано име?

ЗБОР

О, Естери наша, свијетла и драга,
Чуvariце понајбољег нам блага,
Опрости незнању, сад видимо тко си!
Но, краљице, реци – што к нама те носи?

ЕСТЕРА

Из персијског давног града Шушана
Ја дођох овамо до ваших ту страна.
И не само до вас... Треба вам знати,
Гдјегод мој народ сад гине и пати,
Ја данас сам уза њ. Обишла сам редом
И пакленим трагом и крвавим слиједом
Јасеновац, Лобор, Јадовно, Слано
И премного мјесто туј оплакано
И свакога видјех и свакога знам
И сваки је мој и никог не дам,
О свакоме од вас водим рачуна
Имена ја памтим свих милијуна,
Забилежих сваког што живи и дише,
И сваког што неће вратити се више...

ЗБОР

И сваког што неће вратити се више...

ЕСТЕРА

Ја свјетлом сам прошла у крви што плива
Окрађени у ком пред татом се скрива,
Где убица смије жртву да куди,
Гдје судац по налогу крвника суди.
Ја видјех, што ничје не виде око,
Како је људство спало дубоко
И како сад грезне сред гада и смрада
И увијек још тоне и увијек још пада...
Ал' никада чврсту не изгуби вјеру

Да ћемо нашу издржат мјеру
И још вам кажем сада и ово
И знајте и памтите увијек наново
Што носио удес у своме нам крилу,
Ма какове муке, ма какову силу –
Спомените својих се давних бораца
И пророка, судија, вођа, мудраца
И слушајте што вам кроз стољећа зборе:
Не клоните духом и главу горе!

ЗБОР

И слушајте што вам стољећа зборе:
Не клоните духом и главу горе!

ЕСТЕРА

Кад у теби врије, а не смјеш да писнеш
У немоћном бијесу зубе кад стиснеш,
Кад мораш да шутиш, а викат би хтио,
Кад на плач ти дошло, а ниси смио
У срце запиши и ту нека пламти
Пламеним словом: Запамти! Запамти!

ЗБОР

И све што си морао чут и поднијети,
Усиједи у памет и чувај и њети.
И дане без сунца и ноћи без краја
и тамнице дуге без дајега сјаја –
Изгубљену срећу и крв проливену
И дјецу што негдје ко робље сад вену –
у срце запиши и ту нека пламти
Пламеним словом: Запамти! Запамти!

ЕСТЕРА

Ја празних к вама долазим руку
Ја љетос немам свом дати што пуку,
Ми нећемо навике држати старе
Измијенити љетос ми нећемо даре,

*(Узима малој јадној дјечарца на руку и држи га до
прије одласка.)*

Па нити за најмањег нашег малиша
Ја немам да дам му мало слаткиша
И тебе су окрали, нејако чедо
Што ништа још добра ниси окушо
И ништа не могу данас да дам ти,
Ал' и теби кажем: Запамти! Запамти!

ЗБОР

А мени је сада од вас отићи
У много још логора ваља стићи
И свагдје ћу рећи ове још речи:
Не клоните духом! И то ће проћи!
До виђења, браћо, до виђења к љету,
У бољем и љепшем и ширем свијету!
(Оде.)

ЗБОР

Кад у теби врије, а не смеш да писнеш,
У немоћном бијесу зубе кад стиснеш,
Кад мораш да шутиш, а викат би хтио,
Кад на плач ти дошло, а ниси смио
У срце запиши и ту нека пламти
Пламеним словом: Запамти! Запамти!

КОНАЦ